

RAZGLEDI

BORIS PILJNJAK*

»Veliko desetletje« sovjetske literature od 1920—30 je v primerjavi z leti 1917—20 prineslo prerod v kvaliteti in kvantiteti. (Leta 1913 je bilo 34.000 knjižnih izdaj, leta 1920 — 2000, leta 1927 je bilo spet doseženo predvojno število, v naslednjem letu pa že preseženo.) Ta doba je rodila več samostojnih svobodnih mnenj, večjo oblikovno raznolikost, več drznosti v stilnem iskanju kot vseh naslednjih petindvajset let. Kar ima sovjetska literatura velikega in pomembnega, je bilo ustvarjeno ali pa vsaj zasnovano (Šolohov: *Tihi Don*, Tolstoj: *Trnova pot*, *Peter Veliki*) v tem času. (M. Šolohov je na 20. kongresu kom. partije SSSR dejal: »On [sekretar Surkov] bi bil moral reči, da na prste lahko sešteješ dobre in inteligentne knjige, napisane pri nas v poslednjih dvajsetih letih.)

Po letu 1921 je poezija našla resnega tekmeca v prozi, ki je kmalu prevladala. Stare literarne šole so nadaljevale z delom: skupina Maksima Gorkega, Aleksander Serafimovič, Vladimir Versajev v prozi, Fedor Sologub, Josip Mandelstamm, Mihael Kuzmin, Valerij Brjusov v poeziji. V svet literarne umetnosti so stopili mladi sinovi revolucije. Njih umetniška rast je gnala korenine v bližnjo preteklost.

Tako je opaziti močan vpliv simbolistov, predvsem Andreja Belega, pri enem najpomembnejših pisateljev te dobe — Borisu Piljnaku: v njegovem zapletenem sistemu podob, v ritmiki stila, v fragmentarnosti, emocionalnosti, hiperboliki. Neorealisti z Zamjatinom in Remizovom so močno vplivali na Serapionove brate; njih vpliv se kaže v mešanju liričnega z opisnim, grotesknega s fantastičnim, v kontrapunktični kompoziciji, v veliki skrbi za stilno ornamentalnost. Mladi rod je iskal novi vsebini novih načinov izraza in je bil pri tem pogumen kot še pred nedavnim v metežu revolucije. Prav isti iščoči, s starim nezadovoljni duh je gnal k eksperimentiranju Piljnaka, Bablja, Kaverina, Fedina, Ehrenburga, Zamjatina. Tradicionalne literarne vrste niso zadovoljevale dinamike mladih. Zanimivo je, da vse do 1924. leta mlada generacija ni ustvarila romana. Za dobo 1921—25 so značilni kratki teksti, emocionalni, zelo svobodno konstruirani, nenavadni v kompoziciji, dostikrat nedomišljeni po vsebini. Po tem letu je opaziti vrnitev k tradicionalnim oblikam, še prav do konca desetletja pa so kratke literarne oblike tekmovalе z obsežnimi teksti. Prvi pomembni roman mlade generacije so bila Fedinova *Mesta in leta* (1924); sledili so *Jazbeci* in *Tat* Leonova, *Cement* Gladkova, *Poraz* Fadejeva, Ehrenburgov *Grabež* itd. V poeziji kot v prozi je po poti iskanja novega izraza in novih oblik hodil tudi največji poet druge polovice dvajsetih in pa tridesetih let — Boris Pasternak.

Prizadevanje po iskanju novega izraza ustrezajo dalje poskusi, razgibati jezik klasikov. V nemajhni meri so bili ti posledica spremenjenega socialnega in geografskega sestava novega pokolenja pesnikov in pisateljev. Do

* Sestavek je odlomek iz uvoda k antologiji sovjetske proze, ki jo pod naslovom »Viharni pišč« pripravlja založba »Obzorja« v Mariboru. V isti knjigi bo izšla tudi Piljnakova novela »Nad sotesko«. — Op. ured.

leta 1917 je bila literatura domena intelektualcev in aristokratov, povečini rojenih v predelih Velike Rusije. Zdaj so nastopili številni pisatelji iz kmečkih in proletarskih plasti, rojeni tudi v najbolj oddaljenih pokrajinah države. V novih kovačih besede je bila duhu časa ustrezna želja po demokratizaciji umetniškega jezika. Ti poskusi so šli v dve smeri, ki sta se često prepletali. Prva je skušala umetniški jezik približati ljudski govorici, žargonu ulice, mitingov (Majakovski!), vnašala je v jezik lokalizme, dialektizme, regionalni idiom (Majakovski, Zoščenko, Ivanov, Babelj i. dr.). Druga je težila za ornamentalno prozo, ki jo označujejo posebnosti v skladnji, v slovnični zgradbi, neologizmi, jezikovno igrakanje. Ta smer je imela močne zastopnike v Leonovu in serapionovcih.

Pod zastavo artizma so se zbirali »sopotniki«. Kakor so bila njihova formalna iskanja raznolika, tako so bili snovno kaj enostranski. Pisali so o revoluciji in sodobni stvarnosti in to ne morda zaradi političnega pritiska, temveč iz želje po umetniškem oblikovanju tega, kar jih je vznemirjalo in mučilo. Stvarnosti niso gledali skozi naočnike doktrine, ampak so jo presojali kaj svobodno v luči lastnih dognanj, osebnega odnosa do stvari. Ni jih družil enoten literarni program, pač pa boj za neodvisnost umetnosti od vsakdanjih političnih potreb, artistična prizadevanja in skupni romantični odnos do stvarnosti. Revolucija se jim je v vseh strahotah videla fantastična, interpretirali so jo v mejah iracionalnega, instinktivnega. Tudi stil je bil skladen s takšno koncepcijo: emocionalen, hiperboličen, belo-črn, poln kontrastov. Posebno pri Leonovu, Oleši, Bablju in Pasternaku je ta romantično-psihološka smer močna. Med sopotniki je bila umetniško najmočnejša skupina družba Serapionovih bratov. (Skupina si je nadela ime po enem od junakov nemškega romantika E. T. A. Hoffmana, po puščavniku Serapionu, ki je branil svobodo domišljije in neodvisnost umetniškega ustvarjanja.)

Poleg simbolistične in neorealistične tradicije je bila močna še realistična. Večina novih proletarskih pisateljev je ostala zvesta realistični tradiciji 19. stoletja. Taka je bila Lidija Sejfullina, včasih skoraj naturalistična opisovalka kmečkega življenja, pisateljica z močno kritičnim, tu pa tam satiričnim odnosom do stvarnosti, faktografski tolmač vsakdanjega življenja Pantelejmon Romanov, Dmitrij Furmanov idr. V drugi polovici dvajsetih let pa je realistična smer dobila pomembne predstavnike v proletarskih pisateljih Aleksandru Fadejevu, Juriju Lebedinskem in Fedoru Gladkovu. Njihov psihološki realizem je utrl pot Mihailu Solohovu in vsej skupini, ki je v tridesetih letih dobila naziv: socialistični realisti. Ustvarili so dela, ki pomenijo prvi uspeh mlade generacije proletarskih pisateljev: *Cement* Gladkova (1925), *Poraz* Fadejeva (1927).

Toda čeprav so prve velike uspehe mladih proletarskih pisateljev podprli starejši z deli, kot so: Serafimovičeva *Železna reka* (1924), Gorkega *Artamonovi* (1925), *Zlavljenje Klime Samgina* (1928), je vendarle desetletje 1920–30 poteklo v znamenju eksperimentatorjev, sopotnikov, romantikov, serapionovcev. V poeziji so vladali Majakovski in futuristi, Tihonov in akmeisti, Pasternak, imaginist Jesenin, v prozi pa Zamjatin, Piljnjak, Babelj, Oleša, Fedin, Ivanov, Leonov, Zoščenko.

Sovjetska literatura je bila v »velikem desetletju« bogata, raznolika v pogledih na svet in v artističnih metodah. Neprestano je sicer visel nad njo

Damoklejev meč ortodoksni in konformizma, vendar se je zdelo, da bo morda po prestanih razrednih bojih revolucija dala to, brez česar umetnosti ni življenja — svobodo. Razvoj pa je kmalu pokazal, da so bili taki upi nični.

O malokom so v prvih letih NEP sovjetski kritiki toliko govorili kot o *Borisu Pilnjaku*. Njegov vzpon sta po revoluciji spremljali slava in popularnost, ob koncu dvajsetih in v tridesetih letih pa so sledili ponižanje, pozabljenje in tragična usoda mnogih Stalinovih žrtev.

Artizem in eksperimentiranje, tako značilna za dobo, sta pri njem prešla v pravo maniro. Njegova ritmična, lirski, emocionalna proza je bila pod močnim vplivom Belega. V prozo je vpeljal pesniški slovar in pesniške metode. Stavčne periode so umetelne do skrajnosti, dolge, polne vrinjenih stavkov. To hoteno in iskano originalnost podčrtava svojevrstni besedni zaklad, ki je mešanica pogovornega jezika, arhaizmov, izmišljenih besedi, lokalizmov. Kompozicija je fragmentarna. Še v tisku je vrsta tipografskih umetnij in domislekov. Vse to dela prvi vtis kaotičen: pravi metež besedi, simbolov, alegorij, aluzij.

Ta doba je segala do leta 1926 in dala naslednja pomembna dela: *Golo leto*, *Ivan in Marja*, *Stroji in volkovi*. Pozneje se je njegov stil poenostavil.

Pisal je o revoluciji in sodobnosti. V revoluciji je videl plamen racionalnega boljševizma, ki je požgal izumetničeno, po krivdi Petra Velikega od zahodne civilizacije okuženo dobo Peterburga in prižgal plamenico Moskve. Rusija se vrača v dobo kmečkih puntov, Pugačova, Stenke Razina. V revoluciji je videl zmago kmečkega anarhizma nad mestom. Vse, kar sta ustvarila mesto in evropska kultura, bo propadlo. To je obenem zmaga podzavestnega in iracionalnega nad zavestnim in racionalnim v človeku in družbi. Tak sociološki emocionalizem je filozofska osnova njegovih zgodnjih del.

Takšni pogledi na revolucijo pri Pilnjaku ne izvirajo iz domišljenih reakcionarnih družbenih nagibov, ampak koreninijo v njegovem iracionalnem odnosu do življenja. Ta odnos je antihistoričen: v človeku se ne more nič spremeniti. V zbirki črtic *Razliti časi* je proslavljal to nespremenljivo v človeku. Rojstvo, rast, boj za obstanek, za spolno posedovanje, smrt — to so konstante življenja. Človeško življenje je del narave in vsa modrost žitja je v pokornosti kozmičnemu ritmu, ki ureja živalske strasti in gibanje zvezd. (Nad sotesko.) Narava je kulturi nasprotna. Najjasneje je na njegovi osnovni življenjski filozofiji zgrajena umetniško ne preveč pretenciozna *Povest o neugasli luni*, ki je vzbudila v sovjetskem tisku silen vihar. Novela je obsodba mehničnega, racionalnega, kar je utelešeno v »pokončnem človeku« in poveljevanje prirodnega, intuitivnega, kar vidimo v Gavrilovu. (Sovjetska javnost je v prvem videla neprikrito namigavanje na Stalina, v drugem pa komandanta rdeče armade Mihaila Frunzeja.)

Prav ta antihistorični in antidialektični odnos do človeka in družbe je filozofska osnova romana *Mahagoniyevec*, ki je postal zanj usoden. Kritika ga je potem, ko je izšel v Berlinu, divje napadla zaradi »kontrarevolucionarnih in buržoaznih tendenc«. Tega vtisa ni popravil z romanom *Volga teče v Kaspijsko morje*, ki zajema snov iz prve petletke.

Cene Kopčavar